

І. Бистряков

ФІНАНСОВА КРИЗА: МЕТАСИСТЕМНИЙ ПІДХІД

Про кризу сучасної світової економічної системи написано чимало, ще більше виголошено патетичних промов. Напрацьований матеріал потрібно систематизувати задля унаочнення сприйняття різними категоріями суб'єктів господарювання природи економічної кризи, вивчення промислового і суспільного резонансу від непередбачуваних змін, що відбулися у світовій політичній, економічній і фінансовій системі. Дослідження глибини й специфіки негативних наслідків економічної кризи дає підстави виділити три підходи для з'ясування причин її походження, серед яких, зокрема, фінансовий, традиційно економічний і соціально-гуманітарний.

Лише з'ясувавши причини економічної кризи, зможемо визначити адекватні способи її подолання. Якщо передумовою кризи вважати фінансовий чинник, то стратегія виходу з критичної ситуації передбачатиме переважно заходи з реформування фінансового сектору. Коли ж її спричинило неправильне і неефективне управління економічними системами, то протидіяти кризі можна тільки заходами вдосконалення економічних відносин. Соціально-гуманітарна природа кризи потребує багатоаспектного комплексу управлінських рішень культурологічного характеру. Оскільки істина, як відомо, завжди посередині, закономірно виникає потреба вироблення особливої методології з'ясування причинно-наслідкових зв'язків, які призвели до критичної політико-економічної ситуації в державі.

Гадаємо, що найбільш раціональний підхід до з'ясування причин кризи запропонували прихильники соціального-гуманітарної теорії її походження. На підтвердження їхньої позиції свідчить низка фактів. По-перше, технологічний розвиток суспільства досяг надзвичайно високого рівня, який дає можливість утілювати в життя бажання людини в реальному часі. По-друге, швидке поширення високоефективних технологій управління індивідуальною і суспільною свідомістю формує динамічні економічні системи, що здатні оперативнo задовольняти штучно створені потреби. По-третє, відбувається метафізична трансформація людини, коли її онтологічно орієнтований світогляд зміщується в бік вульгарного актуалізму, супроводжуваного втратою багатоаспектних зв'язків із цілісною причинно-на-

© БИСТРЯКОВ Ігор Костянтинівич. Доктор економічних наук. Завідувач відділу просторового розвитку і земельних відносин Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України (Київ). 2010.

слідковою еволюційною системою світобачення й світосприйняття.

Погляд на кризу крізь призму викладаєних підходів указує на ієрархічну залежність фінансових і традиційно економічних її причин від соціально-гуманітарного чинника. Механізм такої залежності нескладно простежити, дослідивши процес формування ціннісних орієнтирів людини, у якому особливу роль відіграє особистість, яка реалізовує себе як *homo economicus i homo finansomicus*. Найбільше прагнення такої особистості — оптимізація свого життя, раціоналізація поведінки завдяки граничному накопиченню економічних благ, що дають їй низку фінансових переваг над рештою суспільства. У зв'язку з цим важливо визначити критичну точку домінування такої ціннісної установки в соціальній свідомості. Після її зміщення від рівня «колективного несвідомого» до «культурного несвідомого» в суспільній свідомості сформувався й закріпився сталий стереотип поведінки, своєрідна нова моральна норма. Було б добре, якби вона пригнічувала традиційний етичний імператив, за якого сучасні технології та фінансові системи стають некерованими, тобто неконтрольованими.

На жаль, саме нехтування особливостями національних традицій та специфікою історичного розвитку різних держав і цивілізацій робить будь-яке суспільство беззахисним перед системними кризами, що набувають об'єктивної циклічності. Якщо таке уявлення спроектувати на соціальну стратифікацію, то побачимо, що на низовому рівні («грунті») не можна системно регламентувати спекулятивні операції через банальну інформаційну асиметрію.

Суттєвим чинником, який спонукає до пошуку нового методологічного інструментарію формування економічних систем, може бути розуміння того, що «вторгнення ринкової ідеології в надто далекі від комер-

ції й економіки галузі руйнує та деморалізує суспільство. Але ринковий фундаменталізм став настільки могутнім і впливовим, що будь-які політичні сили, які насмілюються суперечити йому, звинувачують у як сентиментальності, нелогічності та наївності. Істина при цьому полягає в тому, що сам ринковий фундаменталізм — наївний і нелогічний», «...навіть матеріальні засоби задоволення наших потреб перетворює на економічні блага не їхня «матеріальність», а їхня оцінка людьми. Ставлення до наявної системи потреб важливіше, ніж субстанція, з якої вони створені»¹.

Оцінювати сучасну економічну кризу варто принаймні з трьох позицій, послідовно висвітлюючи її онтологічний, феноменологічний і гносеологічний зрізи, які разом формують цілісне уявлення про об'єкт дослідження. По суті, йдеться про філософію економіки як інструмент пізнання глибинних основ причинно-наслідкових зв'язків, що зумовлюють кризу у відносинах між суб'єктами економічної діяльності. У межах філософії економіки онтологічний погляд на проблему вказує на одну з основних причин кризи — суб'єктивізацію економічних систем, які почали функціонувати окремо від соціуму. Феноменологічний підхід розшифровує діалектику побудови економічних систем, здатних до оперативної адаптації і реакції на зміну споживацьких переваг. Гносеологічний — розкриває пізнавальні позиції, що канонізують поведінку глобальних ТНК.

Кризові явища фінансової економіки доцільно аналізувати, раціонально поєднавши названі методологічні підходи. Однак таке поєднання має бути не механічним, а творчим, адже криза — це не одноактне явище, а процес, що має свою передкризову, влас-

¹ Сорос Дж. Криза світового капіталізму: Відкрите суспільство в небезпеці / Пер. з англ. — М.: ІНФРА, 1999. — XXVI, С. 22.

не кризову і посткризову фази. Отже, для дослідження причин виникнення економічної кризи важливий комплексний підхід із виокремленням основного складника для кожної стадії. У такий спосіб можна принаймні суттєво пом'якшити її наслідки.

Потрібно також визначити методологічні оцінні домінанти для кожного з етапів кризи економічної системи. Так, у передкризовому стані домінує онтологічний підхід, у період апогею кризи — феноменологічний, у посткризовій фазі — гносеологічний. У кожній фазі переважає якийсь один підхід, а два інші допоміжні. Така комбінація забезпечить багатовимірний метасистемний погляд на проблему економічної кризи: визначення її причин, оцінення сучасного стану, а також вироблення адекватних заходів її подолання.

Переважає більшість політиків намагається застосувати досить обмежений феноменологічний підхід до з'ясування причин економічної кризи, що призводить до методологічного забезпечення оперативного управління винятково антикризовими програмами, які не гарантують досягнення стійкої стабільності. Спостерігаємо й часткове застосування гносеологічного підходу, який ефективний лише для внутрішньосистемного регулювання. Незатребуваним залишається загальносистемний, чи метасистемний, підхід, що покликаний істотно коригувати принципи організації економічної діяльності.

Вихід із цієї ситуації один — пошук нових форм взаємодії глобальної і регіональної економіки. Це передусім формування мозаїчного економічного простору, де варто реалізувати онтологію окремих соціумів, у межах яких цілком реально приборкати фетишизування фінансового складника економічної діяльності як крайнього прояву суб'єктивації економічних систем. Треба сформулювати нову економічну парадигму, яка б урахувала реалії просторо-

вої нерівномірності розвитку економіки, не руйнуючи специфіку еволюції окремих етносоціальних утворень. Для цього наявні всі передумови, що пов'язані з поділом світової фінансової системи, формуванням локальних регіональних утворень, які стримують динаміку кризи.

Щодо кризової ситуації в Україні, зважаючи на певні обставини, доцільно говорити не стільки про фінансовий, скільки про економічний її прояв. Нам українцям необхідно знайти власну, адекватну сучасним умовам форму розвитку. Напрямок цього пошуку має бути пов'язаний із загальними системними трансформаціями в державі, що стимулюватимуть розгортання спочатку нових суспільних, а згодом і економічних відносин.

На підставі системного аналізу можна зробити такі висновки, які впливають на вибір стратегії України в умовах глобальної фінансової кризи.

По-перше, економічний розвиток, вірогідно, відбуватиметься в загальному контексті підпорядкування світової економіки вимогам дотримання загальносистемного закону необхідної різноманітності. У зв'язку з цим варто формувати так звану антропоцентричну економіку, в основу якої покладено критерій поступальності розвитку людської свідомості.

По-друге, процес досягнення системної різноманітності і диференціації світової економіки паралельно супроводжуватиме істотне підвищення ролі національних економік і великих регіональних економічних систем.

По-третє, диференційовані регіональні економічні системні утворення прагнути-муть усіляко підтримувати і розвивати свою природну властивість до самовідтворення, що й закладе підґрунтя для їхньої конкурентоспроможності.

Зіставивши викладені в статті метасистемні підходи з концепцією сталого розви-

тку України як одного з важелів боротьби з кризовими явищами, можна визначити низку системних положень:

- концепцію сталого розвитку потрібно методологічно переосмислити;
- вектор сталого розвитку варто спрямувати в напрямі вдосконалення системи управління життєдіяльністю людини;
- сучасні знання про людину лише тоді свідчатимуть про позитивну еволюцію суспільства, коли її діяльність буде гармонізована з етноприродною дійсністю;
- принципово важливим питанням побудови сучасної архітектури управління сталим розвитком в Україні є формування національно орієнтованої економічної системи, де органічно поєднано його традиційні та інноваційні напрями.

Для ефективного подолання кризових явищ необхідно застосувати метасистемний підхід, на основі якого можна буде виробити систему ціннісних орієнтирів людської життєдіяльності.

І. Бистряков

ФІНАНСОВА КРИЗА: МЕТАСИСТЕМНИЙ ПІДХІД

Резюме

У статті проаналізовано три підходи щодо оцінення наслідків сучасної світової економічної кризи: фінансовий, економічний і соціально-гуманітарний. Віддаючи перевагу останньому, автор послідовно доводить залежність фінансової та економічної систем від культурних традицій, моральних установок корінного населення будь-якої держави, несумісність бізнесової поведінки великих корпорацій із традиційним світоглядом, що не встигає еволюціонувати одночасно з високими технологіями. Комбінація онтологіч-

ного, феноменологічного і гносеологічного підходів забезпечить багатовимірний метасистемний погляд на проблему кризи і дасть можливість реалістично оцінити її причини, сучасний стан, а також виробити адекватні заходи її подолання. Саме від правильного визначення причин нинішньої глобальної кризи залежатиме формування оптимальної економічної парадигми, що врахує реалії просторової нерівномірності розвитку економіки, не руйнуючи специфіку еволюції окремих етносоціальних утворень.

Ключові слова: антропоцентрична економіка, фетишизування фінансового складника, homo economicus, ринковий фундаменталізм, концепція сталого розвитку України.

I. Bystriakov

FINANCIAL CRISIS: METASYSTEMIC APPROACH

Abstract

The article provides analysis of three approaches regarding assessment of the current world economic crisis consequences: financial, economical, social and humanitarian. Giving preference for the latter an author consistently proves the dependence of financial and economical systems upon cultural traditions, moral directions of native inhabitants of any state, incompatibility of business policy of big corporations with traditional convictions that do not evolve together with high technologies. Combination of ontological, phenomenological and gnoseological approaches will ensure multi-variable metasystemic opinion about the crisis problem and give a chance for realistic assessment of the reason, current state as well as work out the adequate actions for its overcoming. Correct definition of the current global crisis reasons will affect formation of optimum economic paradigm that will take into account the reality of spatial irregularity of the economy development causing no damage to the peculiarity of evolution of some ethnosocial formations.

Keywords: anthropocentric economy, making a fetish of financial component, homo economicus, market fundamentalism, concept of steady development of Ukraine